

אחינו גיבורי התהילה! רופאים יהודים בחזית ההתנגדות לנאצים ועוזריהם

תקציר:

רופאים יהודים רבים בשואה – בגטאות, במחנות הריכוז וההשמדה וביערות – גילו אומץ לב, תעוזה והקרבה, כשהם ניצבים בחזית ההתנגדות לנאצים ועוזריהם. מעשי ההתנגדות היו בדרכים שונות ומגוונות: פעולות יזומות ישירות נגד הנאצים, במסגרת מחתרות ותנועות מרד, או בשורות הפרטיזנים ביערות; הסתרה והצלת יהודים; הברחת תרופות; ביצוע ניתוחים ופעולות רפואיות שונות בהסתר; ניהול גיליונות רפואיים כפולים ורישומים כוזבים להטעיית רופאי האס־אס; סירוב לדרישות הנאצים להגשת רשימות של חולים ועובדים, שמשמעותן קביעת גזר דינם למוות; הישארות לצד החולים והנזקקים בגטאות, גם כשהייתה להם אפשרות לברוח, ועוד. כל זאת עשו הרופאים היהודים בשואה מתוך נאמנות לצו מצפונם, לעיתים אף מעבר למחויבותם לשבועת הרופא, כשהם עצמם מצויים במצב של חוסר ודאות, מצוקה, רעב, דיכוי והשפלה, תוך סיכון חייהם וחיי בני משפחתם. תופעה זו הייתה רחבת היקף בין הרופאים ולא מעשיהם של בודדים. נשגב הדבר, כיצד מתוך אותה מצוקה גופנית ונפשית איומה, הצליחו לצמוח גילויי האומץ, התעוזה, הנחישות וההקרבה, שנדרשו לביצוע פעולות ההתנגדות וההצלה. במאמר נביא בקצרה מספר דוגמאות להתנגדות על צורותיה וביטוייה השונים, של רופאים יחידים ובקבוצות.

דן רייך¹
אבי עורי²

¹מחלקת פגים וילודים, מרכז רפואי העמק, עפולה
²הפקולטה לרפואה סאקלר, אוניברסיטת תל אביב, והמרכז הרפואי-שיקומי רעות, תל אביב

*הערה: כותרת המאמר נכתבה בהשראת שם הרצאתו של פרופ' שאול שאשא על הרפואה היהודית בגטאות – "אחי גיבורי התהילה", כשם ספרו של הווארד פאסט

שואה; נאציזם; רפואה בגטאות ובמחנות; התנגדות לנאצים; היסטוריה של הרפואה. :מילות מפתח
Holocaust; Nazism; Medicine in Ghettos and Camps; Resistance to Nazism; History of Medicine .KEY WORDS

זו, כשמול עיניהם טובת הזולת בלבד, ואף עשו באומץ, תעוזה ותוך סיכון עצמי, פעולות שונות נגד הנאצים וגזרות השמד שלהם, כשהם ניצבים בכך בחזית ההתנגדות.

פעולות ההתנגדות של רופאים יהודים

מטרתן של פעולות ההתנגדות הייתה כפולה: הצלת חיים במציאות הנוראה של הגטאות והמחנות ונקמה בנאצים ובעוזריהם. להתנגדות היו פנים רבות ושונות [1]: רופאים רבים השתתפו במרידות, או הצטרפו לתנועות מחתרת או לפרטיזנים ביערות. אולם התנגדו לא רק אותם אלה שהחזיקו נשק בידם והסתערו מול האויב הנאצי. התנגד גם כל מי שסירב להוראה להציג לרופאי האס־אס רשימות של הקשישים והחולים היהודים, בידיעה שהם נידונים למוות; התנגד מי שהסתכן וביצע הפלות בסתר כדי להציל את חיי האימהות; התנגדו אלו שהמשיכו להכשיר בהסתר דור המשך של רופאים ואחיות; התנגדו כל אותם רופאים, שהמשיכו לתפקד בגטאות ובמחנות בתנאים אל־אנושיים, בניסיון להציל חיים, כשהם עצמם תשושים ומזי רעב, מתוך נאמנות למוסר הרפואי ולשבועתם, תוך סיכון עצמי. התנגד כל מי שלא היה מוכן להתפשר עם צו מצפונם, תוך ידיעה ברורה שהוא עלול לשלם על כך את מלוא המחיר. ובציטוט מדבריו של ד"ר **אברהם ויינרב**, מנהל בית החולים בגטו וילנה: "אם הגדרת המושג

הקדמה

הרופאים היהודים בשואה נאלצו לתפקד במציאות אל־אנושית של רעב, מצוקה, השפלה, מחסור בתרופות ובאמצעים רפואיים בסיסיים, התמודדות עם תחלואה קשה ומגפות, ותוך אי ודאות מתמדת ביחס לגורלם ולגורל בני משפחותיהם. בנוסף, יום־יום ושעה־שעה הם ניצבו בפני דילמות, שהתייטבו בדוחק עם האתיקה הרפואית והמצפון [1]: למי לתת את התרופות המעטות שהיו – לחולים במצב הקשה ביותר, או לאלו שסיכוייהם להחלים טובים יותר? מה לעשות עם חולים הזקוקים לניתוח דחוף, כאשר דיווח עליהם לרופאי האס־אס עלול להביא למותם? כיצד להתמיד במלחמה על חייהם ובריאותם של החולים בגטו, לנוכח תחושת חוסר התכלית בריפוי אנשים שהמוות אורב להם מדי יום? כיצד לפעול מול ההנחיה שאסור לנשים ללדת בגטאות או במחנות? סוגיות אתיות ומקצועיות אלו ואחרות באות לידי ביטוי מוחשי ונוקב בשיח בין ארבעה רופאים מגטו וילנה, במחזהו של **סובול** "במרתף" [2]. הדילמה הקשה מכולן הייתה כיצד להתמודד עם דרישת רופאי האס־אס לספק רשימות עם מכסת החולים בסלקציות? היו רופאים ששיתפו פעולה, מתוך חרדה לגורל יקיריהם. לעומתם, רופאים רבים הצליחו להתעלות מעל כל שיקול אחר, ומתוך היענות לצו מצפונם המשיכו לתפקד במסירות במציאות בלתי אפשרית

הצטרף לארגון בית"ר ובהמשך למחתרת "האיגוד הצבאי היהודי" (אצ"י) בגטו [8]. הוא הבריח נשק לגטו באמצעות עגלות אשפה. במרד גטו ורשה הקים תא מחתרתי בבית החולים, עמד בראש תחנת העזרה הראשונה בכיכר מוראנוב וטיפל בפצועים. הוא שרד את השואה ונפטר ב־1968.

ד"ר **אנה בראודה-הלר** ניהלה את בית החולים לילדים על שם ברסון ובאומן בגטו ורשה, בתנאים בלתי אפשריים של מחסור במזון, תרופות ושמיכות. גילתה נאמנות בלתי מתפשרת לילדים המאושפזים, כשבין השאר שלחה דגימות דם של ילדים בריאים במקום החולים, כדי להסתיר את מחלתם מפני רופאי האס־אס. היא גם לקחה חלק במחקר הרעב בגטו. **אנה** סירבה לנצל את קשריה עם המחתרת הפולנית ונשארה בגטו לצד החולים. לאחר חיסול בית החולים לילדים בספטמבר 1942,

הצטרפה למורדים בגטו והגישה עזרה רפואית לפצועים [9]. היא נספתה בתוך בונקר במהלך הקרבות. "יש לרשום את שמה של ד"ר **אנה בראודה הלר** באותיות זהב כמי שמילאה כהלכה את תפקידה בהיסטוריה של הגטו ונתנה דוגמה להקרבה ללא גבול" (ד"ר טורש) [10].

ד"ר **עדינה בלדי-שוויגר** עבדה לצידה של ד"ר **אנה בראודה-הלר** בבית החולים לילדים, תיארה את עבודת הרופאים בגטו כ"רפואה אל-אנושית בתנאים אל-אנושיים" [10, 11]. פרט לעבודתה כרופאה שימשה כקשרית בארגון אל"ל. סייעה באופן פעיל להברחת יהודים מהגטו. לפני האקציה השקתה ברעל מספר ילדים בבית החולים, כדי למנוע מהם את ייסורי המוות על ידי הגרמנים. במרד הפולני הצטרפה כרופאה לבית החולים שהוקם בצד הארי של ורשה.

פעולות מרד, התנגדות ונקמה היו לא רק בגטו ורשה, אלא גם בעשרות גטאות אחרים ואף במחנות ריכוז והשמדה, כולל במשרפות אושוויץ, בסוביבור ובטרבלינקה, כשרופאים לקחו בהם חלק פעיל. נביא את סיפורו של אחד מהם: ד"ר **יוליאן חורונו'צקי**, יליד ורשה, שרת בצבא הפולני, נשלח לטרבלינקה יחד עם יהודי גטו ורשה. במחנה שימש כרופא של אנשי האס־אס ועוזריהם האוקראינים, וכך נהנה מחופש תנועה יחסי. הוא היה ממארגני המרד בטרבלינקה. בזכות קשריו עם השומרים האוקראינים במחנה הוא רכש מהם נשק תמורת כסף, שנאסף מבגדיהם של יהודים שנרצחו. קורט פראנץ, סגן מפקד המחנה, נכנס באחד הימים למרפאה וגילה את מעשיו של הרופא. ד"ר **חורונו'צקי** הסתער עליו עם סכין כירורגית. במהלך המאבק בלע רעל ציאניד שהיה שמור אצלו וכך לא זכה לראות בהתממשות המרד בטרבלינקה, שפרץ שלושה חודשים מאוחר יותר. בשנת 1945 הוא עוטר על ידי ממשלת פולין באות "צלב הגבורה" [12].

התנגדות כוללת את כל הפעולות שמטרתן לשמור על הערכים שהאויב עומד להשמידם – בית החולים היה מבצר ההתנגדות בגטו [1]. נביא מספר דוגמאות להתנגדות על ביטוייה השונים, ויעידו סיפורם של המעטים על כל הרבים האחרים.

אחד הרופאים היהודים הנועזים ביותר בתקופת השואה היה ללא ספק ד"ר **יחזקאל אטלס**. הוא ארגן ופיקד על פלוגת פרטיזנים יהודים בביילורוס, וכן הקים בית חולים שדה, שטיפל בלוחמים יהודים ובפרטיזנים רוסים. הוא ופלוגתו הגנו על קבוצה של משפחות יהודיות שהסתתרו ביערות. הם השתתפו בפיוץ גשרים ומסילות ברזל ובתקיפות של כוחות גרמנים ומשתפי פעולה [3, 4]. לאחר הטבח שביצעו הגרמנים בעיירה דרצ'ין, **אטלס** ולוחמיו תקפו תחנת משטרה והרגו עשרות גרמנים. ד"ר **אטלס** נודע כלוחם אמיץ ביותר, וזכה להערכה והוקרה גם מצד עמיתיו הפרטיזנים. הוא עוטר ב"אות לנין" של הצבא האדום על גבורתו. בדצמבר 1942, ביום קבלת האות, **יחזקאל אטלס** נפל בקרב והוא בן 30 שנה. הוא נקבר על ידי חבריו לנשק ביער בו לחם. ביוני 2008 הובא לקבורה בטקס יהודי בביילורוס, כשהוא זוכה לליווי של משמר כבוד מצבא ביילורוס. מדבריו: "אם נותרנו בחיים, הרי אין זה אלא כדי לנקום באויב".

מרד גטו ורשה היה הגדול, המשמעותי והידוע ביותר מבין פעולות ההתנגדות של יהודים בשואה, והפך לסמל של גבורה ותעוזה. אך גם קודם למרד הייתה קיימת בגטו התנגדות שלא היה לה אח ורע, כאשר המשיכה להתקיים, מרביתה בסתר, מערכת רפואית שלמה, שכללה רפואה מונעת, מרפאות ומחלקות אשפוז, מחקר והוראה, בה לקחו חלק מאות רופאים, אחיות ועובדים רבים נוספים. אחד מביטויי אותה התנגדות היה בית ספר לרפואה שהוקם בגטו בחשאי [5]. בו המשיכו להכשיר סטודנטים לרפואה, בין השאר בסיועו של פרופ' **אדוארד לוט**, שהוכר כחסידי אומות העולם. במשך קרוב לשנתיים שבהן היה פעיל, עד האקציה הראשונה בגטו ביולי 1942, לימדו בו 14 רופאים והוכשרו כ־200 סטודנטים לרפואה, מתוכם רק כ־50 ניצלו. כן פעל בגטו בית ספר לאחיות, תחילה בהיתר, ובהמשך בסתר. כחלק אינטגרלי מהפעילות הרפואית בגטו היו גם מחקרים רפואיים, שהמפורסם והחשוב ביניהם הוא מחקר הרעב שהוביל ד"ר **ישראל מיליקובסקי** [5, 6]. כל הרופאים שלקחו בו חלק נספו, אך ממצאיו הוסתרו, נשמרו וזכו לפרסום. במרד גטו ורשה השתתפו רופאים רבים, הן כמגישי עזרה רפואית והן כלוחמים, חלקם נפלו במערכה. להלן מספר דוגמאות של פעולות התנגדות מצד רופאים בגטו ורשה, לפני ובמהלך המרד:

ד"ר **רישארד ואלבסקי** למד רפואה בוורשה ובנוסף היה בעל תואר ד"ר לפילוסופיה ולהיסטוריה. בזמן מרד גטו ורשה ארגן קבוצה לוחמת ועמד בראשה, ותיפקד כרופא וכלוחם בתעלות הביוב ובבונקרים באזור כיכר מוראנוב [7]. לאחר דיכוי המרד בגטו הסתתר בצד הארי של ורשה, ועם פרוץ המרד הפולני הצטרף אל שורותיו כלוחם. הוא עלה ארצה, עבד כרופא וכתב זיכרונות ומאמרים על גטו ורשה והמרד. **ואלבסקי** הופיע כעד במשפטו של הגנרל שטרופ הגרמני, משמיד גטו ורשה. היה חבר בקיבוץ מגידו, ובין השאר כתב את הספר "יורק" ובו גם סיפורם המיוחד של הילדים מוכרי הסיגריות מגטו ורשה.

ד"ר **יוסף צלמיסטר** שרת בצבא הפולני, למד רפואה ועבד בבית החולים ברחוב צ'יסטה בוורשה. בתחילת המלחמה

■ **הרופאים היהודים בגטאות ובמחנות הריכוז וההשמדה תפקדו בתנאים אל-אנושיים של מצוקה, רעב, השפלה, מחסור בתרופות ודילמות מוסריות קשות, בנסותם להעניק טיפול רפואי לחולים ולהציל חיים.**

■ **רופאים יהודים רבים ביצעו והיו שותפים לפעולות התנגדות כנגד הנאצים ועוזריהם, תוך סיכון חייהם.**

■ **אותם רופאים מוכיחים במעשיהם, שגם בתקופה החשוכה של השואה ושל הרפואה הנאצית הנפשעת, מרביתם נשארו נאמנים לצו מצפונם ולשבועתם, מעבר לכל שיקול אחר.**

פרופ' **יוסף רקובר** נולד בוורשה, למד רפואה בסורבון, פריז. הוא היה מנהל בית החולים לשחפת בעיר נובגורוד בפולין. ביום האקציה בעיר החליטו הוא ואשתו (הגרמנייה) להזריק מורפיום לעצמם ולבנם. הוא עצמו נשאר בחיים למרות זאת, והוצא מתוך ערימת הגופות בקבר האחים שאליו הושלך. **יוסף רקובר** הצטרף ליחידת הפרטיזנים היהודים של ד"ר **אטלס**, לחם בשורותיה וטיפל בפצועים [17]. הוא שרד, עלה ארצה בשנת 1947 ובין השאר היה מנהל מחלקת ריאות ב"הדסה" ירושלים. הוא נפטר בשנת 1986. בהתייחסו לטוהר מצפוננו כתב: "עדיף לישון טוב מאשר לאכול טוב".

ד"ר **ולריה שטארק**, ילידת צ'כוסלובקיה, למדה רפואה באוניברסיטת פראג ובמקביל באקדמיה למוסיקה. הייתה פעילה בתנועה הציונית בארצה. עם חיסול יהדות סלובקיה במלחמת העולם השנייה, מצאה עם בעלה מקלט זמני בבודפשט, שם עבדה כרופאה. היא גורשה לברגן-בלזן ועבדה כרופאה במחנה. תוך סיכון עצמי רב, גנבה תרופות ומספר מכשירים ממחסן הסמוך למחנה לטובת חולים יהודים אסירים, העבירה בהסתר מכתבים בין אסירים באגפים שונים של המחנה, טיפלה במסירות בחולים וכן יילדה מספר תינוקות. לאחר שחרור ברגן בלזן עלתה לארץ, עבדה כרופאה וכתבה ספר על קורותיה בשואה [18].

ד"ר **גלוברזון** מונה על ידי שרפיהרר מול, מפקד האס-אס של יחידת הזונדרקומנדו באושוויץ, להיות רופא היחידה. אפילו בתופת של אושוויץ היו דרגות, כשבתחתית השפל היו אלו שאולצו להשתייך לזונדרקומנדו. מעטים שרדו, ומי שנותר בחיים לא יכול היה להישאר שפוי. ד"ר **גלוברזון** סירב לקבל את התפקיד, ניסה להתאבד בבליעת כדורי שינה, אך נכשל. הוא עמד בסירובו והוכה עד צאת נשמתו [19].

פרופ' **לודוויג פלק** (Fleck), רופא, בקטריולוג ואפידמיולוג, היה מנהל המעבדה בגטו לבוב. בזמן מגפת טיפוס הבהרות בגטו הוא הצליח לבודד את האנטיגן משתן חולים, לפתח תרכיב ולחסן את תושבי הגטו. בהוראת הנאצים, הוא המשיך בייצור התרכיב עבור חיילי הצבא הגרמני. כך זכו החולים בגטו לדחיית גזר דינם, כדי שימשיכו לשמש מקור לתרכיב. עם חיסול הגטו הוא נשלח לאושוויץ ומשם לבוכנוולד. הוא שרד את השואה, העיד במשפטי נירנברג, ועלה ארצה בשנת 1956. כפי שמעיד בנו אריה, התרכיב שפרופ' **פלק** הכין עבור הגרמנים היה מזויף ובלתי יעיל [20].

ד"ר **אברהם בלומוביץ** (עצמון) היה רופא כירורג בבית החולים היהודי בלומז'ה, פולין בשנים 1939–1941. הוא היה פעיל במחתרת החמושה בגטו סלונים בביילורוס, נמלט ליערות ולאחר החלמתו מפציעה קשה הצטרף לפרטיזנים, השתתף בקרבות נגד הגרמנים ובמקביל תפקד כרופא. השתמש בכלי ניתוח מאולתרים והציל את חייהם של עשרות לוחמים. עם שחרור האזור על ידי הרוסים ניהל בית חולים של הצבא האדום [21]. לאחר המלחמה היה פעיל בהגנה על מחנות העקורים באירופה וברכש בטחוני לארגון "ההגנה". במלחמת השחרור ד"ר **עצמון** היה רופא ראשי של חזית הצפון ובשנים 1949–1956 היה קצין רפואה ראשי בצה"ל.

ד"ר **הנריק גולדשמידט**, המוכר לכל בשמו הספרותי **יאנוש קורצ'אק**, היה רופא ילדים, מורה, מחנך וסופר. כל חייו, ובדרך בה בחר למות, היה לוחם לשמירה על צלם האדם. בבית היתומים בוורשה שניהל זכו הילדים לכבוד, להערכה, לשוויון

ד"ר **אלחנן אלקס** שירת כרופא בצבא הרוסי במלחמת העולם הראשונה וזכה באותות הצטיינות. הוא היה מנהל מחלקה פנימית בבית חולים בקובנה, ליטא, ועבד כרופא בשגרירות הגרמנית. היה פעיל בתנועה הציונית ותמך בתנועת הנוער "החלוץ". עם כיבושה של ליטא על ידי הנאצים, סייע בהנפקת אשרות יציאה לפליטים יהודים מפולין שמצאו בה מקלט. הוא סירב להצעה של הגרמנים למלט את נפשו ונשאר בגטו קובנה, ובלחץ הקהילה קיבל על עצמו את תפקיד ראש מועצת היהודים בגטו [13]. הוא תמך במחתרת האנטי נאצית בגטו וסייע לאלו שיצאו ליערות כדי להצטרף לפרטיזנים. אלקס נודע באומץ ליבו ובזקיפות קומתו מול הנאצים. הוא סירב למלא את דרישתם לחלק "תלושי חיים" לעובדים מועדפים, בידיעה מה צפוי להיות גורלם של האחרים. לקצין אס-אס, שהתלונן בפניו על לחץ נפשי, הוא יעץ... להחליף מקצוע. הוא נשלח לדכאו יחד עם שאר יהודי הגטו ונפטר שם ממחלה. בדברי צוואה שכתב אלקס לבניו, הוא היה לפה לרבים, כשתמה-מחה על שתיקתו של האל במלים: "מי כמוך באילמים ה'".

ד"ר **מרק (מאיר) דבורז'צקי**, יליד וילנה, שירת עם פרוץ מלחמת העולם השנייה בצבא הפולני, נפל בשבי ונמלט. כרופא בגטו וילנה התבקש להגיש לנאצים רשימה של הקשישים בגטו. בידיעה שזו רשימה של נידונים למוות, הוא סירב לציית להוראה. הוא הדריך בגטו אחיות שהתכוונו לברוח ולהצטרף לפרטיזנים. תכנן בעצמו לברוח מהגטו, אך גורש למחנות עבודה באסטוניה. ויתר על מזון ותנאים משופרים שהוצעו לו וכן סירב להוראה להיות משגיח עבודה, והעדיף לעבוד בניקוי מחראות. הוא ברח עם קבוצת אסירים להרי טירול והתחבא עד השחרור [14]. ד"ר **מרק דבורז'צקי** עלה ארצה, עבד כרופא ובמקביל כמרצה ב"בר אילן", העיד במשפט אייכמן. הוא היה מחלוצי המחקר והתיעוד על רפואה ונאציזם, על כך הוענק לו בשנת 1953 פרס ישראל. הוא נפטר בשנת 1975. מדבריו: "דומה כי ראוי אני להביט בכך עין בעין, מצפוני שלי, לא מכרתיך ובגוד לא בגדתי בכך".

ד"ר **דניאל וייסקופף** היה רופא מנתח בגטו לודז'. נודע בדמותו הכריזמטית בקרב הקהילה הקטנה שנותרה בגטו בשלהי 1944 ובאומץ ליבו [15]. הוא סירב לקבל מנות אספקה מיוחדות שהוצעו לו עקב תפקידו. הוא עמד בראש המחתרת היהודית בגטו וכשהנאצים האיצו את המשלוחים לאושוויץ, הורה לחברי המחתרת ובני משפחותיהם להתבצר בגטו. הוא נקרא להנס ביבוב, המפקד הנאצי של הגטו, והתבשר שכתגובה להתנגדותם ניתנה הוראה לכריית קברי אחים ל-1000 יהודים. ד"ר **וייסקופף** התנפל על הנס ביבוב והיכה אותו. ביבוב ירה בראשו והרגו.

ד"ר **יעקב למברג**, רופא בעיירה זדונסקה-וולה הסמוכה ללודז', ויתר על אישור עלייה לארץ ישראל לו ולמשפחתו ולבקשת הקהילה קיבל על עצמו את תפקיד יו"ר היודנראט [16]. הוא סירב להוראה להגיש רשימה של עשרה יהודים, בידיעה שיידונו לתלייה. קצין גרמני, שחב לו את הצלת חייו, הגיש רשימה במקומו. באוגוסט 1942, בידיעה שיהודים מעיירות סמוכות נרצחו בגיא הריגה הסמוך לחלמנו, סירב להגיש רשימה של הבלתי כשירים לעבודה. ב-24.42 הועמסו יהודי העיירה על רכבות ונשלחו למחנה חלמנו. ד"ר **למברג** הורד מהרכבת על ידי הגסטפו, וככל הידוע נרצח.

רוקחים. הם פעלו תחת אש, עם ציוד מאולתר, בתנאים של רעב ומגפות. 74 רופאים יוגוסלביים יהודים וכן 83 אחיות ר-52 סטודנטים נפלו בקרבות. שבעה מהרופאים הגיעו לדרגת גנרל, ביניהם: ד"ר **הרבט קראוס**, שהיה סגן מפקד שירותי הרפואה במטה של טיטו; ד"ר **איזידור פאפו**, מפקד שירותי הרפואה של הפרטיזנים בבוסניה, ובהמשך ראש חיל הרפואה של צבא יוגוסלביה; ד"ר **רוזה פאפו**, האישה הראשונה ביוגוסלביה שהגיעה לדרגת גנרל, אשר עמדה בראש שירותי הרפואה של חטיבות הפרטיזנים וניהלה בית חולים. ראוי לציון מעשה הגבורה של ד"ר **מרים שלזינגר**, אשר נפצעה אנושות תוך כדי טיפול בפרטיזנים פצועים. לבקשתה, נקברה בפתח מערה שבה הוסתרו הפצועים. כך נמנעה כניסת הגרמנים למערה, ואילו גופתה של **מרים** חוללה. וכך מפי חבריה לנשק: "...פרטיזנית מתה הצילה את חבריה החיים".

למותר לציון, שהובאו במאמר רק מעט שבמעט מתוך מעשי ההתנגדות וההצלה, שבוצעו על ידי רופאים יהודים רבים בתקופת השואה – בגטאות, במחנות הריכוז וההשמדה וביערות. חלקם בוודאי לא נודעו ולא ייודעו לעולם. ניסינו לבחור בדוגמאות מייצגות, מתוך כוונה שיעידו גם על מעשיהם של כל הרבים האחרים.

בחרנו לסיים את תיאור מעשי גבורתם של הרופאים היהודים שהתנגדו לנאצים בדבריו של ד"ר **ישראל מיליקובסקי**, ראש המחלקה הרפואית בגטו ורשה ומי שניהל את מחקר הרעב, לעמיתיו הרופאים: "וכמה מילים אחרונות לכבודכם, הרופאים היהודים. מה אוכל לומר לכם, עמיתיי האהובים וחבריי למצוקה? אתם הרי חלק מכולנו. העבדות, הרעב, הגירושים והמוות בגטו שלנו – הם גם מנת חלקכם. אתם, על ידי עבודתכם, יכולים לתת למרצחים את התשובה היחידה: "Non Omnis Moriar" לא כולי אמות, או: זכרכם לא ייכלה גם לאחר מותכם) [5].

לסיכום

בתקופה האפלה של השואה ושל חשיכת הרפואה הנאצית, התייצבו רופאים יהודים רבים בחזית ההתנגדות לנאצים ועוזריהם. חלקם עשו זאת באופן פעיל, עם נשק בידיהם, בתנועות המרד והמחתרות ובשורות הפרטיזנים. אחרים פעלו בדרכים רבות ושונות, שתכליתן להעניק טיפול רפואי ולהציל חיים בגטאות ובמחנות הריכוז וההשמדה, מתוך נאמנות מוחלטת לשבועתם, לעיתים קרובות תוך סיכון חייהם וחיי בני משפחתם, ללא אמצעים בסיסיים, וכשהם עצמם תשושים, חולים ומזי רעב. הרוב הדומם של הרופאים הביעו את התנגדותם בעצם המשך עבודתם המסורה כרופאים, תוך היענות לצו מצפונם ושמירה על צלם אנוש. פועלם של רופאים יהודים שנספו בשואה נותר עלום. במאמר הובאו סיפוריהם של רופאים מעטים, במטרה לשפוך אור על מעשיהם ועל דרכי ההתנגדות השונות. יהיה סיפורם של אותם מעטים לפה ולזיכרון לכל הרבים האחרים, אלו המוכרים ואלו אותם אלו שנותרו עלומי שם. הכבוד, ההוקרה והתודה לכם, אחינו גיבורי התהילה! ●

מחבר מכותב: דן רייך

דוא"ל: reich.fam@gmail.com

ולדמוקרטיה. ב-5.8.1942 נשלחו ילדי בית היתומים לכיכר השילוחים בוורשה בדרכם לטרבלינקה. קצין אס-אס, שהכיר את **יאנוש קורצ'אק**, הציע לו למלט את עצמו, אך הוא סירב. הוא צעד בראש קבוצת הילדים, כשחיוך על פניו ולצדו המטפלת הפולנייה המסורה **סטפניה וילצ'ינסקה**. מאתיים הילדים צעדו כשהם לבושים חגיגית ושרים. הליכתם של **קורצ'אק** והילדים אל מותם לא הייתה כהליכת צאן לטבח, אלא של יהודים גאים, הצועדים באומץ ובכבוד עם מבטי בוז כלפי המרצחים [22].

נציין בקצרה שתי דוגמאות נוספות לביטויי התנגדות של רופאים, שהוזכרו לאחרונה בהקשר של מצילי יהודים [23]: ד"ר **שמואל**, גינקולוג, שאולץ לבצע ניתוחי עיקור בנשים בבלוק 10 באושוויץ [24]. במספר מקרים הצליח להערים על הרופאים הגרמנים ולנתח בלי לפגוע בפוריותן של המנותחות. הוא שילם על כך בחייו. לימים, שלוש מאותן נשים זכו, למרבה הפתעתן, להרות וללדת. הרפואה השנייה היא ד"ר **גיזלה פרל** [25], אשר ביצעה בסתר, תוך סיכון עצמי רב, הפלות באסירות יהודיות רבות באושוויץ, כדי למנוע את הרצח שלהן ברגע שהרינון יתגלה, ואף המיתה מספר ילודים חיים כדי להגן על חיי האימהות. וכך הביעה את תחושותיה: "הייתי פרטיזנית, פרטיזנית הנלחמת בנאצים על ידי הצלת חיים שהיה בכוונתם להרוג". נציין עוד, שלאחרונה דיווחו בכנסי נהריה על רפואה בשואה, **נעה גדרון** [26] ו**אבי עורי** [27] על רופאים יהודים נוספים שיזמו וביצעו פעולות אמיצות להצלת יהודים, תוך סיכון עצמי רב.

מאמרנו דן אמנם במעשי התנגדות של רופאים, אך ראוי לציון, כי בין המתנגדים לנאצים לא נפקד גם מקומם של עובדי רפואה נוספים. כדוגמה, נביא את סיפורן של שתי אחיות: **זיולה פצנובסקה** הייתה אחות בבית החולים היהודי בעיר לודז' [28]. תוארה כצעירה עליזה ומלאת חיים ואהובה על כל החולים. בספטמבר 1942 נכנסו הגרמנים לבית החולים, פינו את החולים ממיטותיהם והעמיסו אותם על רכבים. **זיולה** התעקשה להישאר עם החולים, לטפל בהם וללוותם בדרכם האחרונה. ואמנם דרכיהם לא נפרדו. כל החולים, זיולה איתם, נשלחו לאושוויץ ונרצחו.

האחות **לובה בלום-בילצקה**, ילידת וילנה, למדה בבית הספר לאחיות בוורשה והשתלמה בצרפת ובבלגיה. מראשית המלחמה ניהלה את בית הספר לאחיות בגטו ורשה, תחילה באישור הגרמנים, ולאחר חיסולו באוגוסט 1942, בהסתר [10]. היא והתלמידות עבדו בבית החולים לילדים וסייעו למלחמה במגפות. היא עזרה לבריחת תלמידות מהגטו אל שורות הפרטיזנים. סה"כ למדו בבית הספר 110 תלמידות, מתוכן 44 קבלו תעודות סיום. לאחר חיסול בית הספר באקציה בינואר 1943 **לובה** עברה לצד הארי ועבדה כאחות במחנת הפולנית. לאחר המלחמה ניהלה בית מחסה ליתומים ניצולי שואה באוטבוצק ונשארה בפולין עד יום מותה. לובה זכתה במדליה על שם פלורנס נייטינגלייל.

רופאים יהודים בשורות הפרטיזנים ביוגוסלביה: פרשה מפוארת זו, שלא זכתה לתהודה רבה, היא שרופאים ואחיות יהודים היו חוט השדרה של שירותי הרפואה של הפרטיזנים של טיטו ביוגוסלביה, הן מבחינת מספרם והן בתפקידיהם [29]. כמחצית מכלל הרופאים, מעל 400, היו יהודים ומתוכם כ-50 רופאות. בנוסף להם שירתו בצוותים הרפואיים 140 סטודנטים לרפואה יהודים, 462 חובשות וחובשים, וכן

ביבליוגרפיה

1. Weinreb A, Physicians' Memories from Vilna Ghetto, Yalkut Moreshet 1979, 27, pp. 20-23; 48-54.
2. Helman T, Medical Dilemmas in the Shadow of Ghetto Life-According to the Play "In the Basement" by J. Sobol, Harefuah, 2000; 138(10):221-235.
3. Bronstein S, Dr. Atlas' Unit, Hakibbutz Hameuchad Publishing, Tel Aviv, 1972, pp. 53-64.
4. Stein S, The Story of the Jewish Partisan Dr. Jehezkel Atlas. The 18th Nahariya Conference on Holocaust and Medicine, 2018, Abstracts Book, p. 6.
5. Shasha S, Medicine in the Ghettos during the Holocaust. Harefuah, 2002; 141(4):318-323.
6. Shekhter M, "Unfinished Symphony" of Jewish Physicians in Ghetto Warsaw, 1942, Harefuah, May 1st 1953, in: Medicine and the Holocaust, Articles from Harefuah 1946-2005, IMA, pp. 48-55.
7. Walewski R, Jurek, Moreshet Publishing, Tel Aviv, 1976, pp. 65-85.
8. http://www.infocenters.co.il/gfh/notebook_ext.asp?book=29105&lang=heb&site=gfh 8.
9. <http://www.antinaziresistance.org/Apps/WW/page.aspx?>
10. Offer M, White Coats inside the Ghetto, Yad Vashem publishing, Jerusalem, 2015, pp. 195-197
11. <http://jewsrescuedjews.blogspot.com/2016/05/blady-szwajce.html> .11
12. Willenberg S, Rebellion in Treblinka, Ministry of Defence Publishing Tel Aviv, 1986 pp. 130-13.12
13. www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%2020422.pdf.13
14. Nadav D, Medicine and Nazism, Ministry of Defence Publishing, Tel Aviv 2006, pp. 127-134.
15. www.antinaziresistance.org/.../page.aspx?ws 15.
16. www.2all.co.il/Web/Sites/zdunskawola/PAGE21.asp.16
17. Levy N & Levy Y, The Physicians of the Holy Land 1799-1948, Itay Bahur Publ, 2012, pp. 399-400.17.
18. Stark V, One out of One Thousand, Neographica Publishing, Tel Aviv 1951, pp. 163-168. 18.
19. img2.tapuz.co.il/CommunaFiles/9462653.doc19.
20. Fleck A, About Medicine during the Holocaust, Harefuah Feb. 1st 1972, in: Medicine and the Holocaust, Articles from Harefuah 1945-2005, IMA, PP. 90-92.
21. www.thepartisan.org/home/doc.aspx?mCatID=68555&mode=s&Page=51
22. Rotem Y, The Last Journey of Janusz Korczak, Harefuah Feb. 1st 1999, in: Medicine and the Holocaust, Articles from Harefuah 1945-2005, IMA, pp. 190-201.
23. Ohry A & Reich D, Physicians Righteous among the Nations and other Heroes, Harefuah, 2018; 157(9):590-594.
24. Siegel SJ, Treating an Auschwitz Prisoner-Physician: The Case of Dr. Maximilian Samuel. Holocaust and Genocide Studies, 2014; 28: Issue 3: 450-481.
25. Perl Gi, I Was A Doctor in Auschwitz, Library of Congress, USA, 1948, pp. 79-85
26. Gidron N, Jewish Physicians Rescuing Jews During the Holocaust 1939-1945, the 17th Naharia Conference on Holocaust and Medicine, 2017, Abstracts Book, p. 10.
27. Ohry A, Physicians Righteous Among the Nations and Other Heroes, the 18th Naharia Conference on Holocaust and Medicine, 2018, Abstracts Book, p. 7.
28. www.antinaziresistance.org/.../page.aspx?ws...
29. www.aviv.org.il/Apps/WW/page.aspx?ws...

כרוניקה

הפסקת עישון באמצעות סיגריות אלקטרוניות לעומת תחליפי ניקוטין



היה 18% בקרב קבוצת ס"א, לעומת 9.9% בקבוצת תחליפי הניקוטין (RR=1.83). בין הנכללים שנמנעו מעישון סיגריות בתום 52 שבועות, בקבוצת הס"א 80% עדיין השתמשו באביזר האלקטרוני, בעוד שבקבוצת התחליפים רק 9% עשו זאת. תלונות על גירויים בגרון ובפה נרשמו יותר בקבוצת הס"א (65%) בהשוואה לקבוצת התחליפים (51%), אך תופעות של בחילות היו שכיחות יותר בקרב קבוצת התחליפים (37.9 לעומת 31.3%). בקבוצת הס"א דיווחו הנכללים על הפחתה בהיארעות שיעול או הפרשת ליחה בשיעור גבוה יותר משנמדד בקבוצת התחליפים (RR=0.8) לשיעול ו-0.7 לליחה). לא נמצאו הבדלים בין הקבוצות מבחינת היארעות קוצר נשימה. המחברים מסיקים, כי שימוש בס"א היה יעיל יותר בהשפעה על חדילה מעישון לעומת תחליפי ניקוטין.

איתן ישראלי

שיעור המעשנים בארה"ב פחת בשנים האחרונות ב-14%, אך עדיין 25% מהאוכלוסייה בארה"ב מעשנים, בעיקר בקרב קבוצות בסיכון גבוה. סיגריות אלקטרוניות (ס"א) אינן מוכרות על ידי FDA כשיטה להפסקת עישון, אך תושבים רבים מנסים אותה למרות זאת. הייג'ק וחב' (NEJM 2019;380:629) ניסו להשוות שימוש בתחליפי ניקוטין, דוגמת מדבקות, לעומת ס"א, בהצלחה של חדילה מעישון לאחר שנה. בניסוי נכללו 886 איש שסווגו לשתי קבוצות: האחת טופלה במוצרי ניקוטין לפי בחירתם, מוצר בודד או שילוב של מוצרים; השנייה סופקה ערכת ס"א עם נזול המכיל 18 מ"ג ניקוטין למ"ל, תוך המלצה להמשיך ולהשתמש בשיטה זאת למשך שנה, תוך בחירת הטעם והריכוז העדיף על המשתמש. הטיפול כלל תמיכה התנהגותית במשך ארבעה שבועות לפחות. כעבור שנה, שיעור הנכללים שלא חזרו לעשן סיגריות רגילות